

**MIGRÁCIÓ ÉS FOGLALKOZTATOTTSÁG AZ 1869. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS
EREDMÉNYEI ALAPJÁN, EGY ZEMPLÉNI JÁRÁSSZÉKHELYEN,
VARANNÓN**

**MIGRATION AND OCCUPATION IN A MICRODISTRICT SEAT IN ZEMPLÉN
COUNTY, IN VARANNÓ, BASED ON CENSUS DATA FROM 1869**

ABSTRACT

Zemplén County was a unique one in the 19th century in Hungary with its elongated shape, where lowlands, hills, and mountains met, and several different nations, e. g. Hungarians, Slovaks, Ruthenians, Jews and Germans lived together. Owing to its shape Zemplén County lacked real regional centres, instead of this a relatively small county seat and several district centres dominated the territory of the region.

The original data sheets of the census in 1869 from Zemplén County are available in the archival material (which is a unique case compared to other areas in the country). The census of 1869 was the first one ordered by the Hungarian government, however it was organised and carried out by the local authorities.

This study fills a niche in the field of historical geography and demography owing to both its topic and method. Our goal was to investigate the distribution of the inhabitants of a local administrative centre, Varannó town, based on their occupation and birth places. Results were illustrated on a map. 53.5% of the total population of the town was born in other settlements, this ratio was equal with that of the county seat, Sátoraljaújhely, and was far higher compared to other districts centres of Zemplén. 37.56% of the population (765 people) had some kind of notice on the census sheets about their occupation, with 98 different jobs, from which 14 was dominated by indigenous (local) people. Varannó received immigrants from all settlements from its own administrative district, so it was a real functioning local centre for its surroundings.

1. Bevezetés

Jelen tanulmányunk célja, hogy bemutassuk, hogyan alakult 1869-ben a bevándorlók és helyben született lakosok aránya Varannón, továbbá mely foglalkozásokban volt felülreprezentálva egyik vagy másik csoport. Forrásként Sátoraljaújhelyen, a levéltárban megőrzött 1869. évi népszámlálási ívek szolgáltak, amely a vármegye kb. 450 települését tekintve, gyakorlatilag teljesnek mondható. Az 1869. évi népszámlálás volt az első népszámlálás, amelyet már a magyar kormány rendelt el, illetve hajtott végre, igaz, még a helyi hatóságokra bízta a végrehajtás részleteinek kidolgozását. Ez a népszámlálás legfőképp abban különbözik a dualizmus korában végrehajtott későbbi népszámlálásoktól, hogy még nem kérdeztek rá az anyanyelvre. Az összeírt adatok publikálása sem történt meg ugyanolyan részletes mértékben, mint a következő évtizedekben.¹ Az eredeti népszámlálási ívek sem kerültek be a Magyar Királyi Statisztikai Hivatal raktárába, hanem helyben maradtak.

* Dr. Bagdi Róbert főiskolai docens, Szolnoki Főiskola.

2. Földrajzi keret

Zemplén vármegye Magyarország talán egyik legkülönlegesebb alakú vármegyéje volt, mert észak-déli irányban, kb. 160 km hosszú volt, míg Középső-Zemplénben a vármegye szélessége a 40 km-t sem haladta meg. Északi határát a Kárpátok gerince adta, nyugati irányból az akkor még Eperjes-Tokaji-hegységnek hívott vonulat jelölte ki határait (napjainkban a Magyarországon maradt részét Zempléni-hegységnek nevezzük), míg délről a Tisza határolta. Keleti irányból már több kisebb természetes képződmény jelentette a határt, például a Vihorlát. A vármegye területének legalacsonyabb része a Tisza mente volt, így minden vízfolyás északról dél felé tartott.²

A természetföldrajzi adottságok miatt Zemplénben több helyi jelentőségű, viszonylag alacsony népességszámú, központi szerepkörű település fejlődött ki, amelyek a 19. századra járásközpontokká fejlődtek. Példaként az 1. számú táblázatban feltüntettük a vármegyeszékhely, Sátoraljaújhely, és további négy járásszékhely népességének alakulását 1784 és 1869 között. Az 1. és a 3. idősor a hivatalos népszámlálás adatait, míg a második idősor Fényes Elek³ által közreadott számokat tartalmazza.

1. táblázat. Öt zempléni mezőváros népességgyarapodása II. József népszámlálása, Fényes Elek adatgyűjtése és az 1869. évi népszámlálás alapján⁴

Figure 1. The population of five towns in Zemplén County, based on the census of Joseph II, the results of Fényes Elek, and the census from 1869

	1784-87	Fényes Elek	1869	Növekedési ütem ⁵		
Idősor sorszáma	1.	2.	3.	1-2.	2-3.	1-3.
Sátoraljaújhely	4023	6310	9946	1,57	1,58	2,47
Szerencs	1571	2129	1819	1,36	0,85	1,15
Szinna	1431	1956	2329	1,37	1,19	1,63
Sztropkó	1325	2216	2499	1,67	1,13	1,89
Varannó	1033	1405	2001	1,36	1,42	1,94

Forrás: Saját szerkesztés a népszámlálások és Fényes Elek munkája alapján

A 19. századi Zemplénben, a legnépesebb település a vármegyeszékhely, Sátoraljaújhely volt (lásd 1. táblázat), de 1784-ben még csak a második legnépesebb volt, mivel Tállya megelőzte 4388 fős népességével. Az egyes járáások székhelyei Sátoraljaújhely népességszámának a felét/harmadát tették ki már a 18. század végén is, a 19. század folyamán a különbség arányai lényegében nem változtak, viszont a különbség abszolút számai növekedtek (lásd 1. táblázat).

Földrajzi fekvése szerint Varannót Észak-Zemplén kapujának tekinthetjük, hiszen tőle északra egyre markánsabbá vált a tengerszint feletti magasság emelkedése, majd végül az országhatáron már a Kárpátok bércei magasodtak. A területet több kisebb-nagyobb vízfolyás völgye szabdalta fel. Varannó közelében például a Tapoly, Észak- és Közép-Zemplén legnagyobb vízfolyása haladt el. Varannó környéke a szlovák településterület keleti peremének számított, saját járásától északra azonban már a rutén településterület alacsony lélekszámú falvai voltak megtalálhatók.

Varannó esetében meg kell említenünk, hogy már a 18. században is járásszékhelynek számított, pedig akkor még csak négy járásra osztották a vármegyét (Hegyaljai, Bodrogközi, Nagymihályi, Varannói). Járásához tartozott Sátoraljaújhelytől északra (beleértve a vármegye későbbi székhelyét is), Zemplén nyugati fele. (Lényegében észak-déli irányban megfelelték Közép- és Észak-Zemplént Varannó és Nagymihály között). II. József ural-

kodásától kezdve azonban többször változott a járások beosztása, de bármilyen változtatás is történt a közigazgatási határookban, Varannó mindig központi szerepkörű település maradt, és a Tapoly felső folyása menti falvak tartoztak hozzá. A tőle délre, délkeletre eső falvakból azonban egy sem, vagy csak kivételes esetekben, maximum három falut soroltak hozzá. A 19. század folyamán fennállt közigazgatási beosztásokra, sajnos több esetben csak következtethetünk, mert nem maradt fenn maga a változtatásról szóló dokumentum. Fennmaradtak azonban például fizetési listák, amelyek járások szerint rendszerezték a településeket. Más hivatalos kiadványok ugyancsak támpontot nyújthatnak, így például a Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövödelme című kiadvány, amely 1865-ben hagyta el a nyomdát. Eszerint Varannóhoz tartozott nemcsak a Tapoly, hanem az Ondava és az Olyka vízgyűjtőterülete is.⁶ (Az északi részből szerveződött meg 1880-ra meg a Sztropkói járás, majd 1910-re részben ebből még kivált a Mezőlaborczi járás.)

3. Források

Az egy házszám alatt élők egy népszámlálási ívre kerültek, még akkor is, ha ténylegesen több család is élt együtt, és osztozott meg a helyiségeken. Vizsgálatunk szempontjából szükségtelen a lakófelek meghatározása.⁷ Az íven minden főnek bejegyezték a nevét, a foglalkozását, a vallását, a születési helyét és évét. Kutatásainkban mi elsősorban a születési helyekre, majd mindezt kiegészítendően a foglalkozásokra és végül kisebb részben a születési évekre koncentráltunk. Ezen adatokat egymással is kombináltuk, hogy a mélyebb összefüggéseket is meg lehessen állapítani. Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy Varannó esetében fennmaradt népszámlálási ívek mindegyike Kéler Ede ügynök aláírását tartalmazták, mint összeírót. Más zempléni települések esetében nem vagyunk ilyen szerencsések, hogy az ügynök neve is fennmaradjon.⁸ Gondot jelentett, hogy számos család – összesen 146 fő – esetében csak egy kisebb régió került jegyzésre születési helyként, például Varannó-kerület. De több olyan család is előfordult, ahol a születési hely rovatában csak annyit jegyeztek fel, hogy „Zemplén” (pl. a 86. házszám alatt). A népszámlálási íveken számtalan kihúzás és egyéb javítás is található, ennek oka jórészt az, hogy az összeíró bizonyosan helyben, az összeírás alkalmával döntött a távollevők „minősítéséről”. A népszámlálás ugyanis rákérdezett arra, hogy az illető jelenléte (és külön hasámban, indirekt módon rákérdezve a távollétre is) egy hónapnál rövidebb vagy hosszabb, vagyis tartós-e vagy csak ideiglenes-e, azaz, helyileg hová kell összeírni.⁹ A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal által közreadott népességszámokhoz képest, így vizsgálatunkban ténylegesen 36 fővel több személy szerepel, a hivatalos 2001 fős népességszámhoz képest. Az egy hónapon túl távol tartózkodó, de mégis helyben szolgáló cselédek, szolgálk ugyanúgy idegennek (és távollévőnek) számítottak, mint a katonai szolgálatban lévők.¹⁰

4. Eredmények

Az 1869. 12. 31-i állapotok szerint Varannó népességének 53,5%-a volt helybeli születésű, ami összesen 1090 főt jelentett. A bevándorlók 46,5%-os aránya számunkra kissé magasabb volt az előzetes várakozással szemben. A magasabb arányszámuk eredője mögött nemcsak a családi (például házasságkötés) indíttatású migráció állt, hanem a megélhetéssel kapcsolatos vándorlások is. Varannó hiába feküdt tehát Észak-Zemplénben, ami lényegében hátránynak tekinthető, a földrajzi környezet esetében már említett okok miatt,

úgy tűnik nemcsak adminisztratív, hanem tényleges központi szerepkörű településnek is számíthatott, még akkor is, ha nem rendelkezett például vasúttal. Egyéb okok között (illetve a központi szerepkör bizonyítékaként) megemlíthetjük a viszonylag jelentősebb számú izraelita lakosságot (645 fő, akik a mezőváros lakosságának 31,66%-át tették ki), melynek körében mondhatni, hagyományosan magasabb volt a vándorlási hajlandóság.

4.1. Varannóra beköltözők születési helyeinek földrajzi megoszlása

A Varannón élt bevándorlók születési helyei alapján jól elkülönülő területeket lehet meghatározni. Legfontosabb partnernek a közvetlen szomszédságban fekvő falvak számítottak, amelyek ebben a rangsorban az élen helyezkedtek el, például Varannócsemernye (1.), Magyarkrucsó (2.), Hencfalva (3.) és Varannóhosszúmező (5.), összesen 34, 22, illetve 20 beköltözővel. Mivel az említett falvak népességszáma alacsony volt, így a néhány tucatnyi elvándorló is érzékeny veszteséget okozhatott számukra. Magyarkrucsónak 1869-ben csupán 301 lakosa volt, így az a 22 fő, akit már Varannón írtak össze, 7,3%-át jelentette a falu lakosságának (lásd 2. táblázat). Varannót saját járásának is teljes értékű központjának lehet nevezni, mert a környező falvak mindegyike adott számára bevándorlót (pl. Vehéc: 8 fő, Tapolybánya 9 fő), igaz a távolság növekedésével egyre kevesebbet (pl. Nagydomása 4 fő, Kelcse 3 fő), míg végül a hozzátartozó északi területek, Sztropkótól északra fekvő falvai már egyet sem. Egy mondatban kitérve helyzetükre, esetükben Sztropkó számított a legközelebb fekvő, „nagy lélekszámú” településnek, olyannyira, hogy 498 fővel többen éltek Sztropkón (összesen 2499 fő), mint Varannón. Varannón összesen 269 olyan lakos élt (13,2%) a népszámlálás időpontjában, akik a Varannói járás más településén születtek.

2. táblázat. 1869. december 31-én Varannón élt, de más településen született állampolgárok száma
Figure 2. Citizens living in Varannó, on 31st, Dec, 1869, but born at other settlements

Helyezés	Település	Beköltöző	Lakosságszám	Saját lakosság%	Varannó%
1.	Varannócsemernye	34	1254	2,7	1,67
2.	Magyarkrucsó	22	301	7,3	1,08
3.	Hencfalva	20	743	2,7	0,98
	Sztropkó	20	2499	0,8	0,98
5.	Varannóhosszúmező	18	552	3,2	0,88
6.	Homonna	17	3462	0,4	0,83
7.	Hrabóc	13	786	1,7	0,64
8.	Csicsava	12	234	5,1	0,59
9.	Alsókomoróc	10	325	3,1	0,49
	Nagymihály	10	3516	0,2	0,49
	Sátoraljaújhely	10	9946	0,1	0,49
	Szedlicke	10	587	1,7	0,49

Forrás: Saját számítás a levéltári források és az 1869. évi népszámlálás alapján¹¹

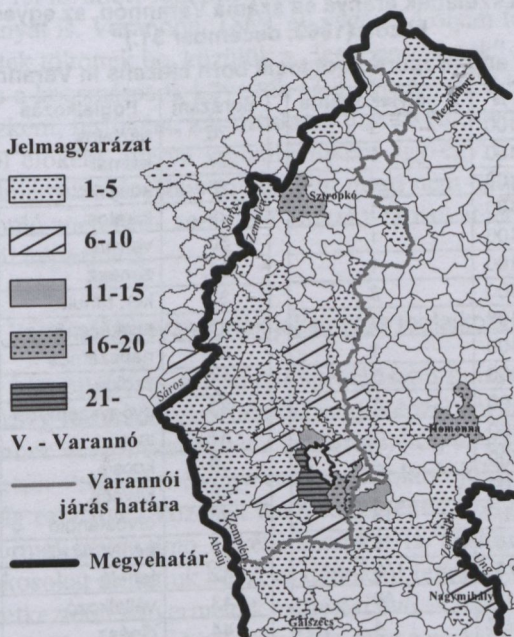
A zempléni, de nem a Varannói járásban fekvő települések, ugyancsak kibocsátó partnernek bizonyultak, igaz a település nagysága, jelentősége, részben földrajzi fekvése alapján különböző mértékben. Közülük, szinte „szigetszerűen” emelkedett ki néhány központi szerepkörű település, például Homonna 17 fővel, vagy Nagymihály 10 fővel. Hasonló szituációban volt és ugyancsak jelentős partner tudott lenni Sztropkó (igaz a Varannói járáson belül) 20 bevándorlóval. (lásd 1. térkép) Sátoraljaújhely 10 betelepülőt adott Va-

rannó számára, lakossága 0,1%-át, Varannóból viszont 40 fő, lakosságának 2%-a költözött Újhelyre, ami bizonyítja, hogy az É-D-i vonulási irány dominált, nem pedig a fordítottja. Az említett központi szerepkörű települések körül elhelyezkedő falvaknak azonban csak kisebb hányada adott betelepülőt – jórészt egy-két főt – Varannó számára. (Lásd például Sztropkó és Homonna és a szomszédaiknak számító falvak helyzetét, az 1. térkép alapján.) Zemplén vármegyéből – a Varannói járást nem számítva – összesen 427-en költöztek Varannóra (az összlakosság 20,99%-a). Közéjük számítottuk azokat, akiknek csak a kerületet adták meg, például: Varannói kerület 146, Nagymihályi kerület 14, Sztropkói kerület 2 esetben, de előfordult a bejegyzések között a Pataki kerület és a Gálszécsi kerület is egy-egy alkalommal.

Zemplénen kívül Sáros vármegye számított a legjelentősebb partnernek, ahonnan összesen 80-an érkeztek Varannóra (az összlakosság 3,93%-a). Vármegyét tekintve a további sorrend az alábbiak szerint alakult: Szepes (32 fő), Abaúj (24 fő) és Ung (23 fő). A nem zempléni városok közül Igló (Szepes vármegye) volt az első helyezett 9 betelepülővel, majd Ungvár, Kassa és Kisseben következett 8-8 ott születettel.

1. térkép. Az 1869. december 31-én Varannón élt, de más településen született állampolgárok születési helyei

Map 1. Birth places of those citizens, who migrated to and lived in Varannó, on 31st, Dec, 1869

Forrás: Saját szerkesztés levéltári források alapján¹²

Magyarország távolabb fekvő vármegyéiből csak elvétve került valaki Varannóra. A legtávolabbi települések a következők: Dunaföldvár (Tolna vm.), Vác (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.), Kalocsa (Pest-PSK vm.), Brezova (Nyitra vm.) és Nagyölvéd (Esztergom vm.). Ezek a kivételesnek tűnő esetek az országos tendencia, vagyis általánosságban az északról délre való mozgással ellentétes irányban valósultak meg.

Részösszegzésképpen kijelenthető, hogy a varannói bevándorlók származási helyeinek szerkezete hasonlít a sátoraljaújhelyire, hiszen a legjelentősebb „küldő” települések között több város és mezőváros is volt. Varannó bevándorlóinak a születési helyeire jellemző továbbá, hogy sokkal kevésbé voltak kiugró arányok, hiszen a második legjelentősebb kibocsátó település, Magyarkrucsó is csak 1,08%-kal rendelkezett a varannói teljes népességből. Sátoraljaújhely esetében például a 9. helyezett ért el hasonló arányt. Varannón is érvényesült, a Zemplénben általánosnak tekinthető jelenség, miszerint jellemzően a Felvidék keleti pereméről érkeztek a bevándorlók, döntő többségében Sáros és Abaúj vármegeiből. Varannó teljes lakosságának kb. 8%-a született Varannótól nyugatra. A második legfontosabb útvonalnak az északi irány számított, közel 2%-os részesedéssel.

4.2. Varannó népességének foglalkoztatási szerkezete 1869-ben

A háztartásonkénti ívekre minden családfőnek feljegyezték, hogy milyen foglalkozást üzött, sőt a népszámlálás szabályai szerint a 14 év feletti gyermekeknek is kötelező volt valamilyen tevékenységet feltüntetni, így róluk rendelkezünk bővebb információval. Varannón összesen 765 fő esetében (az összlakosság 37,56%-a) jegyezték be valamilyen foglalkozást az összeírás során, nem számítottuk hozzájuk a háztartásbelieket, amely meghatározást az esetek döntő többségében a családfő feleségére értették.

3. táblázat. A helyben születettek aránya és száma Varannón, az egyes foglalkozást üzők között (1869. december 31.)¹³

Figure 3. Occupation and proportion of local born citizens in Varannó (31st, Dec, 1869)

Sorszám	Foglalkozás	%	A helyiek száma
1.	erdész	100	1
2.	festő	100	1
3.	fésűs	100	4
4.	joghallgató	100	1
5.	kamatból él	100	1
6.	kárpitos	100	1
7.	kocsma bérlő	100	3
8.	pénzéből él	100	1
9.	sekrestyés	100	1
10.	tímármester	100	3
11.	tőzsér	100	1
12.	üveges	100	1
13.	üzembérlő	100	2
14.	vámszedő	100	1
15.	varga	81,3	13
16.	bádogos	75	3
17.	földbirtokos	75	3
18.	csizmadia	71,6	48
19.	szíjgyártó	66,7	4
20.	telkes	66,7	10
21.	kereskedő	61,9	26
22.	földműves	60	3
23.	mészáros	60	3
24.	szabó	56,5	26
25.	szűcs	53,9	7

Sorszám	Foglalkozás	%	A helyiek száma
26.	asztalos	50	8
27.	kalmár	50	1
28.	könyvkötő	50	1
29.	lakatos	50	3
30.	varrónő	50	2
31.	zenész	50	1
32.	ker. tanuló	45,5	5
33.	szakácsnő	42,1	8
34.	napszámos	40,9	47
35.	szolga	36,3	37
36.	gyógyszertáros	33,3	2
37.	inas	33,3	3
38.	kocsis	33,3	2
39.	kovács	33,3	4
40.	orvostanuló	33,3	2
41.	pénzügyi alk.	33,3	1
42.	tanuló	33,3	1
43.	vállalkozó	33,3	1
44.	cipész	26,1	6
45.	koldus	25	2
46.	suszter	25	2
47.	tanító	25	1
48.	béres	20	1
49.	szobalány	20	1
50.	fazekas	14,3	1
51.	kőműves	14,3	1

Forrás: Saját szerkesztés a levéltári források alapján¹⁴

A dualizmus kori népszámlálások, statisztikai összeírások 1900-ig csak azt tudakolták, hogy az illető földbirtokos-e vagy sem, de a birtok tényleges nagyságára nem kérdeztek rá.¹⁵ Ez a probléma úgy jelentkezett az 1869. évi népszámlálás esetében, hogy nem volt definiálva, milyen megnevezéssel éljenek a törpebirtokkal rendelkező, de esetleg más földjén legalább ideiglenes jelleggel dolgozók, illetve a saját földterülettel nem rendelkezők és kizárólag mezőgazdasági napszámosként dolgozók esetében. Varannón a „földműves” elnevezést használták a legtöbb esetben, de elég nagy számban alkalmazták a „napszámos” kifejezést is. (Megjegyezzük, hogy más zempléni településeken egyéb elnevezések is bejegyzésre kerültek, pl. Szinnán a „földész” és a „segédföldész”, vagy Sztrópkón földműves, telkes földműves és napszámos kategóriákat is feltüntettek.) Valószínűleg annak eredményeképpen alakult ki a településenként igen eltérő gyakorlat, hogy hogyan is értékelték az egyén által birtokolt föld nagyságát és a belőle eredő megélhetést biztosító arányt.

A varannói népszámlálási ívek összesen 98 különböző „megélhetési forrást” őriztek meg. Megjegyezzük, hogy némely esetben valószínűnek tűnik, hogy csak a megfogalmazásban volt különbség, például a „kamatból él” és a „pénzből él” vagy a „joghallgató” és a „tanuló” kifejezések között aligha lehet különbséget tenni. Mi azonban nem kívántuk ezeket felülbírálni. A 3. táblázatban, a helytakarékosság jegyében csak azt az 51 foglalkozást tüntettük fel, amelyet legalább egy helyben született űzött, míg azt a 47 hivatást, amelyet csak a bevándorlók folytattak, csupán a lábjegyzetben jelöltük (továbbá azt, hogy hány főnek jegyezték fel az adott foglalkozást). A 3. táblázatban szerepeltetjük továbbá a helyiek számát és arányát is. Varannón, 1869. év végén 14 olyan foglalkozás volt, amelyet csak a helyben születettek töltöttek be, közülük a „legnépesebbnek” a fésűsök számítottak (4 fő), őket a tímárok és a kocsmárosok követték (3-3 fő). A sort 2 üzembérlő folytatta, míg vámszedőként, erdészként, festőként, kárpitosként, tőzsérként, üvegesként, sekrestyésként, kamatból és pénzből élőként, illetve joghallgatóként egy-egy főt regisztráltak. Véleményünk szerint az eredmény az alacsony mintaszám miatt nem tekinthető relevánsnak, de a jövőbeli, más – hasonló méretű – zempléni (mező) városokat érintő kutatások során az összehasonlítás alapját képezhetik.

4.3 A Varannóra bevándorlók jellemzése foglalkozás szerint

Elméletileg minél képzetesebb valaki, annál speciálisabb tudással rendelkezik, és annál kevesebben rendelkeznek hasonló tapasztalattal vagy képzettséggel, így akár az is előfordulhat, hogy az egyénnek el kell szakadnia a szülőföldjétől, és nagyobb távolságot is meg kell tennie a megélhetése érdekében, vagy esetleg távolabb jobban megfizetik. Ebben az alfejezetben a távolság és a foglalkozások összefüggésének vizsgálatára kerül sor, bemuatva „kivételesen normálisnak” tűnő egyéni sorsokat is.¹⁶ Először a távoli településről Varannóra költöző lakosokat mutatjuk be. A családookról fennmaradt adatok alapján a migrációra is tudunk következtetni a gyermekek születési éve és helye alapján.

Varannón élt egy segédmérnök, aki Vácon látta meg a napvilágot 1827-ben, felesége 6 évvel volt fiatalabb nála és egy Nógrád vármegyei faluban született. Ők is nagyobb vándorutat tehettek meg a korábbi években, mert például a velük egy háztartásban élő egyetlen gyermekük a Pest vármegyében fekvő Pilisen született. Varannón élt továbbá egy szabómester, aki 1816-ban született Kalocsán (Pest vm.). A 20-as éveinek elején kerülhetett Varannóra, mert felesége a zempléni Szacsúrról származott, és az öt gyermekük is a járászékhelyen született (1842 és 1864 között). Egy 1835-ben, Késmárkon született tanító is élt Varannón, akinek a felesége viszont Boródról származott (Ung vm.). A tanító először felesége révén Ungba került, mert első három gyermekük még Ungban (pontos falut nem

adtak meg) született (1859, 1860, 1862). Utána viszont Zemplénbe költözhetnek, mert a negyedik gyermekük 1864-ben Sárospatakon, majd az ötödik és hatodik gyermekük már Varannón (1866 és 1868) született meg.

Figyelemre méltó, hogy egy Gömörből származó földbirtokos felesége Dunaföldvárról származott. Mindketten 1821-ben születtek, gyermekeik viszont már Varannón látták meg a napvilágot (1853 és 1861). Így a feleség valamikor 1850-es évek legelején kerülhetett Zemplénbe. Egyik rokona viszont, aki szintén dunaföldvári volt, gyógyszerészként érkezett Varannóra (született 1843-ban). Valószínűleg a mezőváros másik gyógyszerésze is közeli kapcsolatban állt velük, mert egyrészt a szomszédban élt, másrészt ő is a Dunántúlról érkezett: Székesfehérváron született (1825-ben). Székesfehérvárról még egy polgár származott, egy ügyvéd, aki 1820-ban született, a felesége 20 évvel volt fiatalabb nála és egy zempléni kis faluban, Hegyiben született. Mivel első gyermekük 1869-ben született meg Varannón, ezért az általuk megtett vándorútra alig lehet következtetni.

A más vármegyei példák után egy Varranó melletti faluból érkezők megoszlását mutatjuk be. Választásunk Magyarkrucsóra esett, amely Varannótól északra feküdt néhány kilométerre, szintén a Tapoly bal partján, igaz nem közvetlenül a folyóparton. A 25 onnan elvándorló között a legmagasabb státuszúnak egy-egy varga-, asztalos-, illetve susztermestert, továbbá egy szücslegény feleségét találtuk. A nagy többséget a gyermekek (16 fő) jelentették, akiknek az egyik szülőjük vándorolt be Varannóra. A legalacsonyabb presztízsű foglalkozás képviselői között két szolgát, egy zsellért, annak a feleségét és egy napszámot találtunk. Lényegében e faluból nem származott egy magasan megbecsült foglalkozású sem.

Mindezek alapján úgy gondoljuk, példáink alapján kijelenthető, hogy minél kisebb távolságot tett meg egy elvándorló, nagy valószínűséggel annál alacsonyabb presztízsű foglalkozást űzött.

Nemcsak településenként vizsgálhatjuk meg azonban mindezt, hanem foglalkozásonként is. A következőkben foglalkozások szerint vizsgáljuk meg a betelepülőket, vajon honnan érkeztek az adott csoport tagjai? Terjedelmi okok miatt azonban nem elemzünk minden egyes foglalkozást, hanem csupán minden nagyobb társadalmi csoportból kiválasztottunk egy-egy nagyobb létszámú, vagy relevánsnak tartott szakmát. Az értelmiségiek közül az ügyvédek emeltük ki, akik az egyik legnépesebb csoportnak bizonyultak.

Az ügyvédek között Varannón, élt egy olyan család, akiknek a tagjai még csak nem is Zemplénben születtek. A családfő Sárosban, 1827-ben született, felesége 1829-ben, Szepesben. Egyetlen gyermekük 1849-ben született, ugyancsak Sárosban. A család vándorlásáról tehát csak annyit tudunk, hogy 1849 és 1869 között költöztek Varannóra. A második varannói ügyvéd 1823-ban a szomszédos Vehécen született, felesége pedig 1834-ben Gálszécsen. Egyetlen gyermekük 1865-ben még Gálszécsen született, majd ezután vándorolhattak Varannóra. A harmadik ügyvéd 1820-ban született Székesfehérváron, felesége révén kerülhetett Zemplénbe (vagy Zemplénbe nőtlenként kerülve, már itt vett feleségül egy bevándorlót), hiszen a húsz évvel fiatalabb ara Hegyiben született. Az egyetlen gyermekük pedig 1869-ben látta meg a napvilágot.

A felsorolt példák tehát igen változatos képet mutatnak. Részösszegzésként mégis azt lehet megállapítani, hogy az ügyvédek többsége, már a szűkebb családja révén is érintett volt valamilyen mértékű vándorlásban. Ennek mértéke azonban nem haladta meg a regionális mértéket, hiszen az ügyvédek többsége Zemplén vármegye egy másik településéről származott.

A különböző mesterségek képviselői közül a legnépesebb csoportot, a szabókat emeltük ki. Varannón 35 férfinak jegyezték be, hogy szabóként dolgozott. Az összeírás során többfé-

le feljegyzést alkalmaztak, így például 10 főnek csak annyit írtak be, hogy szabó volt, míg a fennmaradó 25 fő esetében már megjegyezték, hogy mester, legény vagy inas volt-e. Kiemelendő, hogy csak 5 fő esetében jegyezték meg, hogy mester volt, akik mindannyian bevándorlók voltak. Legmesszebről a már említett kalocsai szabómester érkezett. Más vármegyéből még két szabómester jött (Szepes, Abaúj), míg további két szabómester, a Varannó és Homonna között fekvő falvakból. Mind a 35 szabót megvizsgálva, kijelenthető, hogy a 35 szabó közül csupán 15 született Varannón, és a kalocsai születésű mester kivételével mindannyian Gálszécstől északra születtek, vagyis Dél-Zemplénnel semmiféle kapcsolat nem állt fenn, ami illeszkedik az általánosságban megfogalmazott országos általános vándorlási irány trendjéhez is. A bevándorlók többnyire kisebb észak- és közép-zempléni falvakban születtek, ritkább esetben érkeztek Sztrapkóról (2 fő), Gálszécscről (1 fő), vagy Homonnáról (1 fő) érkeztek. Úgy tűnik, számukra a társadalmi felemelkedés lehetőségét jelentette az iparos szakma.

A legalacsonyabb társadalmi presztízsű foglalkozások közül a kocsisokat és a dajkákat vizsgáltuk meg részletesebben. Varannón azonban nem volt felülreprezentálva egyik foglalkozás sem. Egyetlenegy személynek, egy 1836-ban, Varannócsemernyén született nőnek jegyezték fel, hogy dajkaként szolgált. Egy Nógrád vármegyéből származó orvos gyermekét gondozta. Kocsisként viszont hat fő dolgozott Varannón, közülük ketten voltak helyben születtek. A négy bevándorló Hencócon, Stefanócon (Istvántelkén), Homonnán és Tavarnán született. Egyikük a lelkész mellett, az egyház szolgálatában állott, míg ketten egy-egy ügyvéd mellett dolgoztak (akiknek három, illetve nyolc alkalmazottjuk volt összesen). A máshol született kocsisok tehát a Varannó környéki településekről érkeztek.

5. Összegzés

Varannó 1869. évi lakónépességének közel fele nem a településen született, ami azért tűnik magasnak, mert még az 1910. évi népszámlálás idején is, az ország teljes lakosságának, kb. 70%-át, a születési helyén írták össze. Varannó társadalmi összetétele, így a már korábban vizsgált Sátoraljaújhellyel mutat hasonlóságot, csak Varannó számára az alacsonyabb lélekszám jelentette a korlátokat. Bár magas volt a beköltözők aránya, azok jórészt a közvetlen környékről érkeztek. Úgy tűnik, hogy Varannó esetében a családi indítékú megtelepedésnél jelentősebb volt a jobb megélhetés miatti beköltözés. Jellemzőnek tekinthetjük, hogy a mesteremberek máshol születtek, sőt általánosságban kijelenthető, hogy a más vármegyéből érkezők is, ha hiányszakmában dolgoztak, magukkal hozták a feleségüket is, akikre szintén jellemző volt, hogy Varannótól távolabb születtek. Más magyarázat lehet, hogy külön-külön költöztek Varannóra, majd ott kötöttek házasságot. Példaként egy Iglórol származó mérnököt említünk meg, akinek a felesége sárospataki születésű volt. Egy Ung vármegyéből származó, 1828-ban született pékmester az egy évvel idősebb feleségével érkezett a járásközpontba. A velük egy háztartásban élő öt gyermekük, már Varannón született meg, 1859–1868 között.

JEGYZETEK

1. A népszámlálás eredményeit csak járásonként és nem településenként adták közre! A Magyar Korona Országában az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei (1871). Kiadja az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Pest.
2. Borovszky Samu (szerk.) (É. n.): Zemplén vármegye. Budapest. 1-2. old.

3. Fényes Elek a magyarországi településekre vonatkozó lélekszámadatokat is tartozó munkáját 1836-tól kezdte megjelentetni. Az adatokat anyakönyvekből, egyházi schematizmusokból gyűjtötte ki, az 1820-as és 1830-as években. Az általa közreadott számok nem tekinthetők hivatalosnak, több kutató kritikát fogalmazott meg Fényessel szemben. Fényes Elek (1836–1840): Magyarország 's' a' hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. I-VI. kötet. Pest. Az adatok minden esetben a jelenlévő polgári népesítésre vonatkoznak. Forrásul az alábbi kiadványok szolgáltak: Dányi Dezső–Dávid Zoltán (szerk.) (1960): Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). KSH. Budapest. 385. old.; Fényes Elek (1836–1840): Magyarország 's' a' hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben, III. kötet. Pest.; A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1. A népesség főbb adatai. (1912) (MStK 42. kötet) Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
4. A három oszlopban feltüntetett növekedési ütem úgy értendő, hogy az első esetben: $1784=1$, a másodikban Fényes Elek adatai= 1 , míg a harmadik esetben 1869 adatait vetettük össze II. József népszámlálásával, így $1784=1$.
5. Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövödelme. (1865) Buda. 524-529. old.
6. Véleményünk szerint külön-külön családoknak kell tekinteni azokat, akiket a népszámlálási íven egy erősebb vízszintes vonallal választottak el egymástól. Az ívek kitöltési gyakorlata úgy valósult meg, hogy minden sorba bejegyeztek egy-egy személyt, csak a megerősített vonal alatt újra kezdték a személyek sorszámozását. Az első helyre mindig a családfő került bejegyzésre.
7. A rövidítések azonban még így sem voltak egységesek, akár egy családon belül is előfordult, például, hogy a római katolikus kifejezést a vallása rovat esetében kiírta, majd egy sorral lejjebb már R. K., vagy R. C. rövidítéseket is alkalmazott.
8. Mi egy kihúzást sem bíráltunk felül, az akkori összesítők pedig utólag, valószínűleg egy részét mégis. Olyan eset is előfordult, hogy a távollévtől végül nem húzták ki, csak az ív bal alsó sarkában az összesítésnél derült ki, hogy nem is kell figyelembe venni.
9. Pozsgai Péter Torna vármegye vizsgálatakor hasonló esetekről számolt be.; Pozsgay Péter (2008): „Helybeliek” és „Idegenek”. Közéleti illetőség Torna megyében az 1869. évi népszámlálás alapján. Korall. 2008/34. szám 68-101. old.
10. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaújhelyi Fióklevéltára, XV. Gyűjtemények, 83. Zemplén vármegyei 1869. évi népszámlálási iratok levéltári gyűjteménye 104. doboz (Varannó-Varannócsemernye)
11. MNL-BAZML SFL XV. 83. 104. doboz
12. Azokban a foglalkozásokban ahol, a helyiek aránya nulla százalék volt, ezért megadjuk az adott szakmában dolgozók számát: ács 2; bába 2; bacsó 3; bérlő 1; birtokos 2; bodnár 4; deák 6, városi éjjeliőr 2; fürdőszolga 1; gazdatiszt 1; gulyás 1; háztulajdonos 2; hivatalnok 6; írnok 1; jegyző 2; jószágbérlő 1; juhász 2; kalapos 4; kerégyártó 1; kertész 1, kisbíró 1; kondás 1; kőtélverő 2; lelkesz 1; megyei szolga 3; mérnök (+ segédje) 3; muzsikus 3; nevelőnő 1; 1 orgonista; önkeresetéből élő 1; pandúr 1; pásztor 1; pék 2; pénztárnok 1; pesztonka 1; pincér 2; postamester 2; rabbijelölt 4; segédmunkás 6; segédmérnök 1; szalagkereskedő 1; szobafestő 1; takács 4; tehenész 1; ügyvéd 4 és városi szolga 1.
13. MNL-BAZML SFL XV. 83. 104. doboz
14. Kövér György (2003): Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In: Gyáni Gábor-Köver György (szerk.): Magyarország társadalomtörténete. Osiris Kiadó. Budapest. 86-87. old.
15. A „kivételesen normális” kifejezést Szijártó M. István nyomán használjuk, aki az átlagostól eltérő rendhagyó egyéni sorsokat illetve ezzel a kifejezéssel.
16. Szijártó M. István (2006): A mikrotörténelem. In: Bódy Zsombor-Ö. Kovács József (szerk.) Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Osiris. Budapest. 511. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Magyar Korona Országában az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei (1871).
Kiadja az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Pest.
- A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1. A népesség főbb adatai. (1912.)
(MStK 42. kötet) Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Borovszky Samu (szerk.) (É. n.): Zemplén vármegye. Budapest. 567. old.
- Danyi Dezső–Dávid Zoltán (szerk.) (1960): Az első Magyarországi népszámlálás (1784–1787).
KSH. Budapest. 385. old.
- Fényes Elek (1836–1840): Magyarországnak 's' a' hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja
statisztikai és geographiai tekintetben. I-VI. kötet, Pest, 498; 568; 455.; 532.[2]; 680.; 455.[2];
479.[1]; 261.[1]; 420. [1] old.
- Kövér György (2003): Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In:
Gyáni Gábor–Kövér György: Magyarország társadalomtörténete. Osiris Kiadó. Budapest. 186.
old.
- Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövédelme. (1865) Egy. Ny. Buda. 545. old
- Pozsgay Péter (2008): „Helybeliek” és „Idegenek”. Községi illetőség Torna megyében az 1869. évi
népszámlálás alapján. Korall. 2008/34. szám 68–101. old.
- Szijártó M. István (2006): A mikrotörténelem. In: Bódy Zsombor–Ö. Kovács József (szerk.) Beve-
zetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Osiris. Budapest. 511. old.